

ըորդին աշխատանքի Գերբերձանիկ Գրիգոր Պետրոս ԺԵ. Կաթողիկոս-Պատրիարքի մասնաւոր ուշադրութիւնը, հայրապետական հրահանգներով յանձնարարելու՝ որ

այժմէն ծրագրերնէր մշակուին, արժանապէս տօնելու համար իր ժամանակին Հայ. Կաթողիկէ Նուիրապետութեանս պատկանող այս պանծալի ԴԱՐԱՆԱՐՁԸ:

Հ. Ղ. Տայեան

ՀԻՒԱՆԴԱՅ ՕԾՄԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

(Հին շրջան)

Ինչպէս միւս խորհուրդները, նոյնպէս նաեւ այս խորհուրդը իր տիպար օրինակը ունէր Հին Ուխտին մէջ: Հրէից քով սովորութիւն կար հիւանդները իւզով օծելու, ինչպէս կը տեսնենք Ղուկ. Ժ, 30, եղբայրսիրութեան առաքինութեան նկատմամբ առակին մէջ՝ զոր Յիսուս կը պատմէ: Մարկոսի 9, 13 համարին մէջ կը կարդանք՝ թէ Յիսուս իր աշակերտները կը զրկէ քարոզութեան, անոնք հետեւելով հրէից սովորութեան «Օծանէին իւզով զբազում հիւանդս եւ բժշկէին զնոսա»:

Յայտնի է թէ այս օծումով Առաքեալները Հիւանդներու օծման խորհուրդը չէ՛ որ կը մատակարարէին, քանի որ զեռ այդ հիւանդները չէին մկրտուած՝ ինչ որ հարկաւոր եւ անհրաժեշտ պայման էր բոլոր միւս խորհուրդներուն ընդունելութեան:

Նոր Կտակարանին մէջ այս խորհուրդին գոյութեան առաջին անգամ կը հանդիպինք Յակոբոս Առաքեալին առ Կաթողիկեայ թղթոյն մէջ՝ գլ. Ե, 14. «Հիւանդանայցէ՞ ոք ի ձէնջ, կոչեսցեն զերիցունս եկեղեցւոյն, եւ արասցեն ի վերայ նորա աղօթս, օծցեն իւզով յանուն Տեառն. եւ աղօթքն հաւատովք փրկեսցէ զաշխատեալն, եւ յարուսցէ զնա Տէր. եւ եթէ մեղս ինչ իցէ զործեալ՝ թողցին նմա»:

Անցնելով այժմ ուղղակի Հայ Եկեղեցւոյն՝ կը տեսնենք որ ան իբրեւ մասն Ընդհանուր Եկեղեցւոյ, սկիզբէն ի վեր դաւանած եւ մատակարարած է հիւանդներուն այս խորհուրդը. իր խանձարուրդէն սկսեալ ունինք մենք վկայութիւններ եւ յիշատակութիւններ որով կը հաստատուի անոր մէջ այս խորհուրդին գոյութիւնը՝ թէ՛ իբրեւ հիմնական հաւատարեաց մաս եւ թէ՛ անոր մատակարարութեան տեսակէտով իբրեւ պատմական դէպք մը:

Այսպէս, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի օրով ունինք յիշատակութիւն մը այս խորհուրդին նկատմամբ՝ նամակին մէջ զոր Երուսաղէմի Հայրապետը Ս. Մակար գրած է առ Ս. Վրթանէս Կաթողիկոս. «Զիւզ օծման մեռելոցն եւ հիւանդաց մկրտելոց առանձնակ օրհնեսցեն քահանայք եւ եպիսկոպոսունք⁽¹⁾»:

Կորնելի իր Վարդապետին Ս. Սահակի մահը նկարագրած ժամանակ կ'ըսէ. «Ի կատարել ամսեանն Նաւասարդի, ի պաշտաման անուշահոտ իւզոյն հանդերձ ատուածահաճոյ աղօթիւք ծերունւոյն, ի Քրիստոս աւանդեալ⁽²⁾»:

Յովհան Մանգալկունի իր ճառերուն մէջ, յատուկ եւ սովորական կորովի ոճով կը ճոխանայ նաեւ այս խորհուրդին վրայ,

այսպէս. «Ինքեանք մոլորեալք են, թողեալ զչնորհան Աստուծոյ զաղօթսն եւ զիւզըն օծութեան զոր պատուիրանք հրամայեցին հիւանդին, եւ զպահս եւ զաղօթս ցաւածին, եւ ինքեանք յուռութս եւ ի զիր պառածին: Զի՞նչ հրամայեն մեզ պատուիրանք Աստուծոյ, ո՞չ ապաքէն ամենայն գործոց մերոց զխաչն հրամայէ պահս պան եւ յօրինիչ, հիւանդաց աղօթս եւ օծումն իւզոյ⁽³⁾»:

Դուռնոյ 719-ի ժողովքի 11րորդ կանոնը որ կ'ըսէ. «Արժան է հիւանդացն ձէթ քահանային օրհնել ըստ իւրում աղօթիցըն, եւ ըստ բաւականութեան պահանջելոյ ժամուն պիտոյից»⁽⁴⁾, կը վկայէ թէ նոյն դարուն զեռ անխափան կը կատարուէր Հիւանդաց օծման խորհուրդը:

Եկեղեցական ժողովներու կանոնները կը դրուին ընդհանրապէս եկեղեցական զեղծումներու առջեւ առնելու համար. ներկայ պարագայիս՝ այն զեղծումները որոնց պատճառաւ դրուեցաւ Դուռնոյ 11րորդ կանոնը, յիշատակուած են Յովհան Իմաստասէրի Ատենարանութեան մէջ, զոր կարելի է իբրեւ բացման ճառ նկատել նոյն ժողովքին: Այդ Ատենարանութեան մէջ ի միջի այլոց Ս. Հայրապետը կ'ակնարկէ թէ Հայ Եկեղեցւոյ մէջ սկսած են սարգիլ օրհնուած իւզի գործածութեան շուրջ զեղծումներ. ա'յսպէս, միեւնոյն օրհնուած ձէթը կրկին կ'օրհնուի, իբրեւ թէ, ինչպէս կ'ըսէ նա, նոր օրհնութեամբ շնորհք աւելնար օրհնուած ձէթին մէջ, եւ կամ նոր եկած շնորհքը մերժելով հինը՝ անոր տեղ բռնէր:

Երկրորդ, «Եւ դարձեալ նովին ձիթով օծանէին զմկրտեալսն եւ զերեսայսն, այլ եւ զհիւանդս եւ զեկեղեցի եւ զսեղանս եւ զխաչս⁽⁵⁾», եւ կու տայ պատճառը՝ թէ ինչո՞ւ միեւնոյն ձէթով կարելի չէր օծել ամէն բան, վասն զի կ'ըսէ նա, թէ իւրա-

քանչիւր օրհնուած ձէթին մէջ, Աստուած առանձին հոգեկան զօրութիւն մը կը դնէ՝ համեմատական հաւատացեալին հոգւոյն մէջ բերելիք հոգեկան արդիւնքի մը. այսպէս, «Դարձեալ սեղանն կերակրէ զմեզ եւ ոչ ծնանի, աւաղանն ծնանի, այլ ոչ կերակրէ, խաչն մարտնչի ընդ մեր առ թըշնամին եւ ոչ ծնանի եւ ոչ կերակրէ, ի հիւանդութեան զառողջութեան ունիմք կարօտութիւն, ոչ եւս եւ զայլոցն⁽⁶⁾». հետեւեալ իւրաքանչիւր օրհնուած ձէթ գործածելու է իրեն սահմանուած նպատակին համար: Սոյն լուսարանութեամբ հետեւեալ կերպով կարելի է մեկնել ու հասկնալ Դուռնոյ ժողովքի 11րորդ կանոնը: Այդ դարուն Հիւանդաց օծման մատակարարութիւնը կը կատարուէր յուսկանէն հայացած արարողութեամբ մը, ինչպէս քիչ վերջ պիտի տեսնենք. այդ արարողականին համաձայն՝ իւզի օրհնութիւնը եւ անով հիւանդին օծումը իրարու հետ սերտ կերպով կապուած ըլլալով՝ միեւնոյն ժամանակ կը կատարուէին, արդեթէ օծման խորհուրդը մատակարարելէն վերջ աւելնար օրհնած իւզ, կամ այն է որ յաջորդ անգամուն՝ արդէն օրհնուած ձէթով միայն պիտի օծէին հիւանդը, ինչ որ կարելի չէր՝ օծման առանձին արարողութիւն մը չըլլալուն համար, կամ պիտի թափէին՝ որ հակառակ էր քրիստոնէական ըմբռնումին, այս երկու ենթադրութիւններուն կարելի է ուրիշ երկուք ալ աւելցնել, այսինքն, կամ յաջորդ անգամուն պէտք եղած պահուն արարողութիւնը կատարելու համար կրկին պիտի օրհնէին օրհնուած իւզը եւ կամ անով օծէին ուրիշ իրեր, որոնք Յովհան Իմաստասիրի օրով գործուած կը տեսնուին, կազմելով զեղծումներ, եւ որոնց հակառակ՝ կը դրուի Դուռնոյ ժողովքին 11րորդ կանոնը:

3. Յովհան Մանգալկունի, ճառք. Վենետիկ 1838 զւ. ԻԶ, էջ 187.

4. Յովհան Փիլիսոփայի Հայոց Կաթողիկոսի, Եւն. Վենետիկ, 1834, զւ. ԺԸ, էջ 62, կանոն ԺԱ.

5. Անդ, զւ. Դ. էջ 22.

6. Անդ, զւ. Դ. էջ 22.

1. Հանդէս Ամսօրեայ, 1930, էջ 575, 9, Գ.

2. Պատմութիւն վարուց և մահուան Ս. Մեսրոպայ վարդապետի մերոյ թարգմանչի, Վենետիկ 1894 էջ 41.

Ժ դարուն՝ Խոսրով Անճեւացի, իր Ժա-
մակարգութեան մեկնութեան մէջ, երբ
մէջ կը բերէ Յակոբոս Առաքեալի Թուղ-
թին սոյն համարը, «Հիւանդանայցէ ոք ի
ձէնջ», այսպէս կը մեկնէ զայն. «Զգալի
մարմին զգալապէս եւ զինքն թշկուութեանն
սիրէ ըստ թանձրութեան մարմնոյն, առ
ի միտս իւրն յօրինակ շնորհաց Հոգւոյն
սրբոյ տուաւ, որ աներեւութաբար զներ-
քին մարդն մաքրէ, եւ յայտնապէս ար-
տաքին մարմնոյն առողջութիւն պարգեւէ
որ հաւատով յուսան: Բայց եւ զայս տե-
սանել պարտ է, զի եւ զեղն աղօթքն զօ-
րաւոր առնէ եւ զեղ թշկուութեան կատարէ:
Վասն որոյ թէ երկուքն լինիցին բարի է.
եւ թէ վասն ծուլութեան կամ այլ պատ-
ճառի իրիք օծութիւն իւրոյն խափանի,
աղօթիցն լինել պարտ է առանց ամենայն
պատճառի⁽⁷⁾»: այս վկայութեամբ զեռ կը
հաստատուի Խորհրդոյս գոյութիւնը Հայ
Եկեղեցւոյ մէջ եւ անոր մատակարարու-
թիւնը եկեղեցւոյ հիւանդ անդամներուն:
Սակայն նոյն վկայութեան մէջ կան երկու
նկատելի կէտեր. Առաջին՝ թէ հիւանդաց
օծման կարգէն զատ կար նաեւ ուրիշ կարգ
մը որ հիւանդաց օծումը մատակարարելու
Ժամանակ եւ կամ անոր տեղ կը կատար-
ուէր, եւ այս էր՝ Հիւանդաց վրայ աղօ-
թելու կարգը, յօրինուած անձանց ժա-
մանակներէն: Յիւրաքանչիւր Ս. Ղազարու ձեռա-
գրատան մէջ կը գտնուին գրչազիր մաշ-
տոցներ որոնց մէջ կը տեսնենք սոյն խո-
րագրով կարգ մը «Աղօթք ի վերայ Հիւան-
դաց⁽⁸⁾»: Երկրորդ, այս դարուն կը նըշ-
մարուի որ մուտ գտած է ուրիշ զեղծում
մը, տարբեր քան ինչ որ յիշատակուած է
Իմաստասիրի Ատենաբանութեան մէջ, այս-
ինքն «Օծումն իւրոյն խափանի կամ վասն
ծուլութեան կամ այլ ինչ պատճառի ի-
րիք»: Չնկատելով թէ այս պատճառներն
օրինաւոր էին թէ ապօրինի, զանց ընելու

համար Եկեղեցւոյ Խորհուրդի մը մատա-
կարարութիւնը, այսքանս որոշ է որ Խոս-
րով Անճեւացիէն վերջ «Աղօթք ի վերայ
հիւանդաց» կարգը՝ Հիւանդաց օծման
տեղ բռնելն եւ ասոր բոլորովին զանց ըլ-
լալն հիւսիսային Հայաստանի թեմերուն
մէջ այնքան կը տարածուի, որ նման արա-
բողութիւն մը բոլորովին կ'անհետանայ
Մաշտոցներու մէջէն, եւ այդ «վասն ծու-
լութեան եւ կամ այլ ինչ պատճառի իրիք» է
առաջ եկած զանցառութիւնը այնքան յարգ
կը սկսի ունենալ, որ նոյն իսկ սուրբ
Հարց հեղինակութեան պատմութեանը հա-
ղած նոյնք կը կարդայ Առաքելաւանդ պա-
տուէրին «Հիւանդանայցէ ոք ի ձէնջ» ի,
ինչպէս կը տեսնենք Ստեփանոս Օրբելեանի
մօտ. «Թէպէտ առաքելական իմանամք
կարգ զձէթ օրհնելն հիւանդաց եւ մեղու-
ցելոց, ի հարց ոչ ունիմք սովորութիւն
աւանդեալ մեղ⁽⁹⁾»: — Նուազ մեղադրե-
լի, քան մեր Ժամանակակիցները քանի
որ տպագրութեան գիւտին անգոյութեան
պատճառաւ չէր կրնար աչքի առջեւ ու-
նենալ մեր նախնեաց ամբողջ մատենա-
գրութիւնը, տեսնելու թէ մեր սուրբ եւ
նախնի Հայրերը ի՞նչ կը դաւանէին ու
կ'աւանդէին իրենց սերունդներուն:

Ս. Ներսէս Շնորհալի՝ Կաթողիկոսայց
Թուղթին մեկնութեան մէջ (ձեռագիր)
զգացնել կու տայ մեղ՝ թէ այդ զանցա-
ռութիւնը, հետեւաբար հեռացումը առա-
քելաւանդ պատուէրէն, գոյութիւն ունէր
զեռ Հիւսիսային Հայաստանի թեմերուն
մէջ, եւ երկսայրաբանութեամբ մը ուղ-
ղութեան կը հրաւիրէ զանցառուները, ը-
սելով. «Բայց եթէ ներգործել զայս աղօ-
թիցն էր զօրութեան, օծման իւրոյն առ
ի՞նչ պէտք ըլլէր թշկուութեան⁽¹⁰⁾»: Բացի
այս վկայութենէն՝ ունինք նաեւ Սարգիս
Շնորհալոյնը, նոյն Կաթողի-
կոսայց թղթոյն մեկնութեան մէջ, ուր կ'ը-

սէ նա. «Առաջին իւրն եւ մեծ ունիմք զիւրն
աւազանին, զոր Միւռոն անուանեմք, եւ
այլ իւր օծութեան երախայից ըստ օրհ-
նութեան քահանայից, եւ այլ հիւան-
դաց⁽¹¹⁾»: Որոնք կը ցուցնեն թէ Կիլիկիոյ
մէջ՝ հետեւաբար Հայ եկեղեցւոյ պաշ-
տօնական մարմնոյն մէջ կը շարունակուէր
«ի հարց ունիմք աւանդեալ մեղ» Հիւան-
դաց օծման Խորհրդոյն մատակարարու-
թեան սովորութիւնն ու արարողութիւնը:
Թէ ինչո՞ւ այս երկուութիւնը Հայ Եկե-
ղեցւոյ մէջ:

Բարրարոսներու արշաւանքներու եւ քա-
ղաքական անցքերու պատճառաւ, Հայ ե-
կեղեցւոյ Նուիրապետութեան աթոռը փո-
խադրուած ըլլալով Կիլիկիա, եւ միւս
կողմէն զօրաւորացած հաղորդակցութիւնը
եւ հսկողութիւնը Հիւսիսային Հայաստա-
նի թեմական վիճակներու վրայ, ասոնց
բախտը եւ կառավարութիւնը ձեռնած էր
իւրաքանչիւր թեմականի անձնական լաւ
կամ վէշ, հոգեկան թէ գիտական մակար-
դակի բարձրութեան եւ անոր կառավար-
չական յատկութեանց: Դժբախտաբար
պատմութիւնը կը ցուցնէ մեզի՝ մինչդեռ
Կիլիկիոյ մէջ նախնի Ս. Հայրերու հօգին
զգեցած, Գրիգորներու, Ներսէսներու,
Կոստանդիններու նման մեծ Կաթողիկոս-
ներ, իմաստուն առաջնորդութեամբ կը
կառավարէին Հայ եկեղեցին եւ կը զար-
գացնէին անոր ծիսական ու բարեկարգա-
կան կեանքը, նախանձելի դարձնելով զայն
միւս եկեղեցիներու առջեւ, անոր հակա-
ռակ հիւսիսային թեմերու վիճակը, ըստ
վկայութեան Կիրակոս պատմիչին՝ անոր
հակադասութիւնը կը կազմէր. այսպէս երբ
կ'ըսէ նա. «ամենայն մարդ խնամով խո-
կայր ի գործել զհաճոյս կամաց իւրոց...
ըստ այնմ թէ քահանայք եւ ժողովուրդք
ի միասին յիմարեցան եւ կշտամբիչ ոչ

ոք⁽¹²⁾»: Ահա երկուութեան պատճառը եւ
իրականութիւնը:

Կոստանդին Բ. Կաթողիկոս փորձեց իր
հայրական ու հայրապետական ձայնն ու
օգնութիւնը հասցնել այդ իր հեռաւոր ան-
բախտ հօտին, որ ենթարկուած էր թէ՛
նիւթական եւ թէ՛ բարոյական աղէտներու
փոթորիկներու: Գումարեց Սսոյ Բ Ժո-
ղովքը 1245ին եւ հաստատեց 25 կանոն-
ներ, որոնց բովանդակութիւնը կը վերա-
բերէր երեսէ ձգուած այդ թեմերու մէջ
մուտք գտած զեղծումներուն⁽¹³⁾: Այդ 25
կանոններէն վերջինը՝ որ կը նկատէր հիւ-
սիսային Հայաստանի թեմերու մէջ զեռ
գոյութիւն ունեցող Հիւանդաց օծման
խորհուրդին մատակարարութեան զան-
ցառութիւնը, կը սահմանէր. «Խորհուրդն
վերջին օծման հիւանդաց անխափան կա-
տարեսցի իւրով օրհնելով ի քահանայէն.
որպէս կանոնեալ է յառաջ Ժամանակաւ
եւ մեծ Հայրապետն Յովհաննէս Իմաս-
տասէր յաջորդն Եղիա Կաթողիկոսի⁽¹⁴⁾»: Այդ 25
կանոններն ընդհանրական չըլլա-
րեւական թղթով մը կը զրկէ Վարդան Վ. ի
ձեռքով «Կողմանց արեւելից» թեմական-
ներուն, որոնց սակայն «ծանր թուեցաւ
հրամանն, բայց սակայն ոչ իշխեցին ար-
համարհել, այլ ի վերին երեսս մեծարեցին
եւ ետուն ձեռագիր երդմամբ եւ նոյնիւք
առնել զհրամանն⁽¹⁵⁾»: Թէ երեսանց էր
նման ձեւակերպութիւն մը՝ կը ցուցնէ
մեզի Ստեփանոս Օրբելեանի վերոյիշեալ
վկայութիւնը Հիւանդաց օծման խորհուր-
դին նկատմամբ, ուր կը տեսնենք որ յետ
Կաթողիկոսական նման կարգադրութեան
մը, շարունակուած է Հիւանդաց օծման
զանցառութիւնը:

Շուրջ դար մը վերջ՝ երբ Ունիթոսները
կը հաստատուին Հիւսիսային Հայաստանի
մէջ, եւ կը սկսին իրաւասական եւ ծիսա-

7. Գիրք որ կոչի Մեկնութիւն Աղօթից. էջ 280.

8. Մատենադարան Ս. Ղազարու. Գրչազիր Ա. Գ. 11, Թ. Ե. 1269, ԵՆ.

9. Պատմութիւն Տանն Սրնեայ, Մոսկովա 1861, էջ 336.

10. Մեկնութիւն Թղթոցն Կաթողիկէից, Մատենադարան Ս. Ղազարու, Գրչազիր Ե. Ե. 1462 էջ 83.

11. Գիրք մեկնութեան Եօթն թղթոցն Կաթողիկէից, Կ. Պոլիս, 1744, էջ 208-9.

12. Կերակոս Վ. Գանձակեցի, Համառոտ Պատմութիւն. Վենետիկ, 1865, զԼ. ԼԹ. էջ 162.

13. Անդ, զԼ. ԼԹ. Խ. ԽԱ. էջ 162-175.

14. Հ. Միքայէլ Չամչեան, Պատմութիւն Հայոց. հատ. Գ. զԼ. Լ. էջ 227.

15. Կերակոս Վ. Գանձակեցի, Համառոտ Պատմութիւն. Վենետիկ, 1865, էջ 173.

կան խնդիրներ թեմականներու եւ Լատին քարոզիչներու միջեւ, այն զեղծումները որոնք նկատուած էին Կոստանդին կաթողիկոսէն եւ աղղարարուած թեմականներուն, առանց սակայն ասոնցմէ սրբագրութիւն, առիթ կու տան այդ քարոզիչներուն եւ գլխաւորապէս Ներսէս Պաղոնի որ այդ զեղծումներն տասնապատկուած եւ վերագրուած ոչ թէ անհատական թեմականներու անհոգութեան, այլ բոլոր Հայ Նուիրապետութեան՝ հասցնէր Արեւմուտք՝ Ս. Քահանայապետին։ Ներսէս Պաղոնի այդ 117 զրպարտութիւնները պատճառ կ'ըլլան Սսոյ Գ Ժողովքին։ Առ Ս. Պապն ուղղուած պատասխանին մէջ Հիւանդաց օծման Խորհուրդին նկատմամբ կը կարգանք հետեւեալը. «Իսկ յազապէս վերջին օծման գիտելի է զի թէպէտ եւ սակաւք առնեն ոմանք ըստ օրինակի Հոռովմէական եկեղեցւոյ, որպէս եւ մեք եւ ոմանք ըստ օրինակի Յունաց, այլ ըստ մեծի մասին չկատարեն զայն։ Արդ ջանամք մերովսանն չնորհին Աստուծոյ զայս Խորհուրդ հաւասարել սովորութեանն Հոռովմէական եկեղեցւոյ⁽¹⁶⁾»։ Ինչ որ Կիրակոս պատմիչի վկայութեան վրայ հաստատուած ենթադրեցինք ու նկատեցինք Հայ եկեղեցւոյ մէջ երկուութիւն մը, սոյն Ժողովքիս վերոյիշեալ վկայութիւնը լիովին կը հաստատէ զայն, ոչ միայն, այլ մեր առջեւ կը դնէ ծիսական երրորդ վիճակ մ'ալ որ կը սկսի գոյութիւն ունենալ երբ Ունիթորներն՝ Հիւսիս. Հայաստան կը մտնեն։ Բաց աստի շատ կարեւոր եւ նկատելի կէտ մ'ալ է այս բացատրութիւնը թէ «որպէս եւ մեք (Հայ Նուիրապետութիւնը) եւ ոմանք (հիւսիսային Հայաստանի թեմերէն) ըստ օրինակի Յունաց (առնեմք)», որով կ'ապահովցնէ մեզ թէ Հիւանդաց օծման Խորհուրդը կը մատակարարուէր հին աւանդական ծէսով՝ որ սկըսած էր Ս. Վրթանէսի օրով եւ կը տեւէր ԺԳ դարուն մէջ ալ։ Կիւրիկիոյ մէջ Հին աւանդական օծման արարողութեան գործածութեան իրրեւ փաստ ունինք՝ Սսոյ Գ Ժողովքի վկայութենէն զատ նաեւ Սարգիս

Շնորհալոյ եւ Սսոյ Բ. Ժողովքի վերոյիշեալ վկայութիւնները, եւ աւելի հեղինակաւոր ու արտաքին հեղինակի մը վկայութիւնը՝ որ կը գտնուի Յովհաննէս Ս. Պապին առ Օչին Հայոց թագաւոր դրած մէկ նամակի մը մէջ՝ զոր վերջը պիտի տեսնենք։

Ունիթորներու ժամանակ սկսաւ մուտ գտնել Հայոց մէջ լատինական ծէսը՝ զուտ թարգմանարար հետեւողութեամբ. սակայն ըստ Առաքել Դաւրիթեցւոյն վկայութեան⁽¹⁷⁾, ասոնցմէ առաջ Կոստանդին Կաթողիկոս Փրանկներէն բերել կու տայ անոնց մօտ գործածուած մաշտոցը որով եւ Հիւանդաց օծման ու իւրի օրհնութեան արարողութեան մասը եւ թարգմանել կու տայ հայերէնի, եւ Սսոյ մաշտոցը որ կը գտնուի Ս. Ղազարու ձեռագրատան մէջ, օրինակութիւն մը 1338 տարւոյն, կարելի է ներկայացուցիչը կոչել այդ Կոստանդեան թարգմանութեան. սակայն այդ արարողութիւնը դեռ չի գործածուիր պաշտօնապէս Հայոց մօտ մինչեւ 1342 տարին, ինչպէս վերեւ տեսանք։

Սսոյ Գ Ժողովէն վերջ, անշուշտ Ժողովական Հայրերու խոստման համաձայն ու ջանքով, ինչպէս նաեւ լատին ծէսի Հիւանդաց օծման արարողութեան համառօտութեան ու ընծայած գիւրութեան պատճառաւ, սկսած է կիրարկուիլ աւելի լատինական ձեւը՝ քան հին աւանդականը, եւ այս ոչ միայն Կիւրիկիոյ մէջ, ինչպէս յայտնի է մեր ձեռքն հասած բազմաթիւ ձեռագիր Մաշտոցներէն, այլ նաեւ հիւսիսային Հայաստանի թեմերուն մէջ, ինչպէս կը վկայէ մեզ Թոմա վարդապետ Մեծորայ վանքին առաջնորդը, յիշատակարանի մը մէջ՝ որ կը գտնուի իրմէ կարգի դրուած Հիւանդաց օծման կանոնի մը վերջը, այսպէս, կ'ըսէ նա. — «Կիրակոս վրապեցին (Կաթողիկոս Էջմիածնի 1441-3 տարիներու) երբ զգիրս զայս (Հիւանդաց օծման արարողութիւնը) ի Կաֆա քաղա-

16. Mansi, vol. XXV, 1245.

17. Պատմութիւն Հայոց, Ամստերտամ, 1669, էջ 594.

քէն, եւ ես մեղապարտս (Թոմա Մեծօրեցի) ... վերստին սրբադրեցի զսա...» — այսինքն Ունիթոր եղբայրներու կողմանէ եղած լատիններէնէ հայերէն թարգմանութիւնը, որ կարելի է բարբարոս թարգմանութիւն կոչել։ Եւ ուղերձով մը կը ներկայացնէ զայն ազգին, ըսելով. «Բայց դուք ընկալարուք զսա իրրեւ զտախտակն Մովսէսի եւ զԱւետարանն Քրիստոսի, եւ մի՛ ոք պախարակեսցէ զսա, զի ի վաղուց ժամանակաց նախատինս կրէաք յազգաց քրիստոնէից, եւ այսօր ետ զսա Աստուած ի ձեռս մեր, եւ որ ոչ ընդունի զսա, պատասխանի ինքն տացէ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ⁽¹⁸⁾»։ —

Ուսումնասէրներ զանազան կարծիքներ կը յայտնեն Խոսրով Անձեւացիէն ահնարուած «Կաւ ալ պատճառի իրիք» շուրջ, որով սկսած է Արեւելեան կողմի Հայ թեմերու մէջ խափանուիլ Հիւանդաց օծման Խորհուրդին մատակարարութիւնը, բաց ի այն խափանումէն որ առաջ կու գար քահանայ պաշտօնէին ծուլութենէն։

Կարծիք մը կ'ըսէ որ՝ Հայաստանի մէջ ձէթ քիչ գտնուելով, քահանայք շատ հողէին տանիր նաեւ զայն օրհնելու եւ անով օծելու հիւանդները, քանի որ փրկութեան համար այնքան էական չէին նկատեր զայն։ Այս կարծիքը իրեն իրրեւ հին վկայութիւն մէջ կը բերէ Ս. Ներսէս Շնորհալոյն պատասխանը այս հարցման, թէ ինչո՞ւ Հայրերը Միւռոնի համար զուտ ձիթենիի իւղ չեն գործածեր, այլ շուրմայ կոչուած իւղը, իրրեւ արդարացման փաստ՝ կ'ըսէ Ս. Հայրապետս, որ Հայաստանի մէջ քիչ ձէթ գտնուելուն համար էր⁽¹⁹⁾։ Հետեւաբար այս կարծիքը պաշտպանողները կ'ըսեն որ՝ եթէ Միւռոնի համար ձէթ չկար, դեռ աւելի Հիւանդաց օծման Խորհուրդը մատակարարելու համար։

Երկրորդը՝ թէ Յունացմէ Հայաստան մտած էր հերետիկոսութիւն մը, որ կը

դաւանէր թէ Խոստովանութեան եւ Հիւանդաց օծման Խորհուրդը մեղքերու թողութեան նկատմամբ նոյնանալով, կ'ըսէր, թէ կարելի էր մեղքերը ջնջել Հիւանդաց օծման Խորհուրդի միջոցաւ առանց Խոստովանութեան Խորհուրդին դիմելու, եւ այսպիսով հաւատացելոց մէջ սկսած էր թուլութիւն մտնել Խոստովանութեան Խորհուրդին հանդէպ, որով հաւատացեալները իրենց մեղաց թողութիւնը ստանալու համար կը սպասէին կենաց վերջին վայրմաններուն։ Թեմական եպիսկոպոսներուն խիստ հրահանգներն ու օրէնքները չկրցան անհետացնել անձնասիրութիւնը փայփայող այդ փնասակար վարդապետութիւնը, անոնք, արմատական բուժման մը նպատակով՝ դիմեցին վերջին եւ ծայրայեղ միջոցին, այսինքն առժամապէս արգիլեցին Հիւանդաց օծման Խորհուրդին մատակարարութիւնը, որպէս զի հաւատացեալները ստիպուին դիմել մեղաց թողութեան միակ աղբիւրին, այսինքն Խոստովանանքի Խորհուրդին։ Ինչ որ առժամապէս էր եւ պարզային համար օրինաւոր, հակառակ զեղծումով մը եղաւ տեւական եւ ասպարեզող մը Խորհուրդը պաշտպանողները իրրեւ պատմական փաստ կը բերեն Արեւելիոսի վկայութիւնը Գիրք Ա. գլ. 2։ Հայոց համար Գրիգոր Տաթեւացիի վկայութիւնը⁽²⁰⁾։

Յամենայն դէպս, հիմնուելով Սսոյ 1342ի Ժողովի խօսքին վրայ թէ «թէպէտ մատակարարութիւն Խորհուրդոյս, ի տեղիս տեղիս եւ ի ժամանակս ժամանակս վասն այլեայլ պատճառաց թուրացեալ, այլ Հարքն մեր Սուրբ միշտ յեղեղեցին ի գործածութիւն նորին, եւ»⁽²¹⁾։ Կրնանք եզրակացնել որ այդ զեղծումները՝ մասնական թեմերու մէջ տեղի կ'ունենային, մինչդեռ Հայ եկեղեցին պաշտօնապէս միշտ մատակարարած էր այդ Ս. Խորհուրդը։

2. ՍԱՄՈՒԷԼ ԱՐԱՄԵԱՆ

18. Մատենադարան Ս. Ղազարու — Կարգ Օծութեան — Յիշատակարան — Գրչագիր՝ Խմբագիրք ԺԹ Թիւ 3.

19. Ընդհանրական Թուղթ Ս. Ներսիսի Շնորհալոյ, յերուսաղէմ 1871, էջ 97.

20. Գիրք Հարցմանց. հատ. Յաղագս վերջին օծման — Կ. Պօլիս, ՌՃՀԸ (1729), էջ 604.

21. Mansi, vol. III, էջ 509.